

MEYHANELERLE MUKADDES MEKÂNLAR ARASINDA MESAFE TAYİNİ: SULTAN II. ABDÜLHAMİD DEVRİ İSTANBUL'UNDAN ÖRNEKLER

Uğur AKBULUT*

ÖZET

Sümerlerden beri bilinen ve tüketilen içki, bazı dinler tarafından kabul görüp hoş karşılanmış olmakla birlikte İslam dini tarafından yasaklanmıştı. Bu yasak çerçevesinde Osmanlı Devleti, Müslümanların içki içmesine, satmasına ve meyhane açmasına müsaade etmemişti. Ancak Osmanlı toplumu sadece Müslümanlardan oluşmuyordu. Bu nedenle gayrimüslimlere içki içmek ve meyhane açmak hususunda bazı özel şartlar dâhilinde izin verilmişti. Buna göre gayrimüslim mahallerinde ve Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen mekânlara uzak yerlerde meyhane açmak mümkündü. Cami, medrese, mezarlık ve türbe gibi yerlere yakın meyhane açılmasına izin verilmiyordu. Bunun için belirli bir mesafe (100 arşın) tayin edilmiş ve bu mesafe çerçevesinde taleplere ruhsat verilmiş veya reddedilmiştir. Buna rağmen yeteri kadar araştırma yapılmadığı için bazı kutsal mekânlara yakın yerlerde de meyhanelerin açıldığı görülmüştür. Bu türden meyhanelere verilen ruhsatlar sonradan iptal edildiğinde itirazlara neden olmuş ve birtakım sorunlar yaşanmıştı. Bu makalede çeşitli örneklerle, meyhane açmak için en önemli şart olan mesafe meselesi üzerinde durulmuş ve bunun neden olduğu sorunlara değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Meyhane, İçki, Cami, Mukaddes Me-kân, Kahvehane, İstanbul.

ABSTRACT

Alcohol, known since the Sumerians, was well accepted and welcomed by some religions but forbidden by Islam. Due to this prohibition Ottoman Empire did not allow Muslims to either consume or sell alcohol nor open a pub. But Ottoman society did not consist of only Muslims. Therefore non-Muslims within certain conditions were allowed to consume alcohol or open a pub. Accordingly, it was possi-

---

* Yrd. Doç. Dr. Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum.
uakbulut@erzurum.edu.tr

ble to open a pub in non-Muslim neighborhood and away from places considered sacred by Muslims. It was forbidden to open a pub near Mosque, madrasah, cemetery, and shrines. A certain distance (100 Turkish yards) has been appointed for this and license applications was accepted or denied based on this distance frame. Nevertheless, due to lack of close examination some pubs were observed in near sacred places. Such licenses were cancelled later but these practices led to objections and there had been some problems. This article focuses on the distance issue which was the most important requirement to open a pub and addressed the resulting problems with several examples.

Keywords: Pub, Alcohol, Mosque, Sacred Place, Coffeehouse, Istanbul.

Toplumumuzda genel olarak “içki” diye adlandırılan “alkollü içecekler”, eski çağlardan beri bilinmektedir. Sümerlerden itibaren Mezopotamya kavimleri şarap ve bira türü içkileri biliyor ve tüketiyorlardı. Nitekim Sümerlerden kalma bazı şiirlerde, içki sunan kadın sakiler bunun en önemli delilidir (Kramer 1995: 253-254). Zaman içinde içki içenlerin gittikleri mekânlar, yani meyhaneler ortaya çıkınca başta Hammurabi olmak üzere kanun yapıcılar, hazırladıkları kanun maddeleri arasına içki içme ve meyhanecilik hususlarını da koymak zorunda kalmışlardı (Tosun vd 1975: 195). Bu dönemlerde bilhassa şarap ve bira başta olmak üzere içki üretimi ve tüketimi dünyanın hemen her yerinde yapılıyordu. Nitekim Eski Mısır’da evlerde dahi bira türünden içkiler yapıldığı bilinmektedir (Bozkurt 2011: 455).

Dinlerin içkiye bakışı birbirinden önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Çoğu pagan kökenli dinlerde bir vecd aracı olarak görülen içkinin dini bir mahiyeti bulunmaktadır. Bununla beraber Budizm’de sarhoş edici şeyler içmemek beş temel emirden biri olarak kabul edilirken Zerdüştlük ılımlı ölçüde içkiyi serbest bırakmıştır. Nitekim Zerdüştlükte sarhoş edecek dereceye ulaşmamak şartıyla şarap içilmesi öğütlenmektedir. Zira onlara göre şarap içen erkek ailesine daha düşkün, daha zeki, sağlıklı ve güçlü olur. Yahudilikte ise sarhoşluk olumsuz karşılanmakla birlikte içki tamamıyla yasaklanmamıştır. Hatta ona adeta Tanrı’nın bir ihsanı gözüyle bakılmaktadır. Benzer bir durum Hıristiyanlık için de geçerlidir. Mormonlar ve Kuakerler gibi bazı marjinal gruplar dışında içki içme adeti oldukça yaygındır (Demirci 2011: 456-458).

İslam dini, diğer dinlerin aksine alkollü içecekleri tamamıyla yasaklamıştır. Bu durum İslam dininin ana kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’de açıkça ifade edilmiştir. Kur’an, hitap ettiği toplumun o günkü alışkanlık ve bağımlılıklarını dikkate alarak kademeli olarak içkiyi yasaklamış ve en nihayet Maide Suresi’nin 90 ve 91. ayetleri ile içki tamamen yasak kapsamına girmiştir (Yıldırım 2001: 32; Baktır 2011: 458). Yasak sonrası Müslümanlar içkiyi terk etmiş ve bu tarihten itibaren Müslüman toplumlarda içki, yasaklar arasında ilk sıralarda yer almıştır.

Osmanlı Devleti'nde, daha önceki İslam devletlerinde olduğu gibi Müslümanların içki içmesi, üretmesi ve ticaretini yapması yasaktı. Ancak Osmanlı ülkesi sadece Müslümanların yaşadığı bir yer olmayıp Hıristiyanlar, Yahudiler vesair din ve mezheplere mensup kimselerin yaşadığı bir ülke olduğu için ister istemez farklı uygulamalara rastlanmaktadır. Nitekim Müslüman olmayanlar için içki, "rızık" cinsinden sayıldığından üretim, tüketim, nakliye ve ticareti belirli şartlar dâhilinde serbest bırakılmıştı (Köse 2007: 116).

Fetihten sonra Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapan İstanbul, eskiden beri dünyaca ünlü meyhanelere sahipti. Dolayısıyla şehir fethedildikten sonra da bu meyhanelerin önemli bir kısmı varlığını sürdürmüştü (Zat 1994: 434). İstanbul'da meyhaneler sadece gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı Galata ve Beyoğlu taraflarında değil hemen hemen her semte dağılmış durumdaydı (Ortaylı 2005: 200). Fakat meyhane denilince ilk akla gelen yer kuşkusuz Galata'ydı. Bu durumu Evliya Çelebi, "Galata demek meyhane demektir" diyerek izah etmiş ve "Allah korusun sanki Malta ve Alakorna kâfiristanıdır" şeklinde benzetmede bulunmuştur (Evliya Çelebi 2013: 1/420). İstanbul'un en büyük meyhaneleri genellikle Rumların yaşadığı mahallelerde bulunurdu ve bu meyhaneleri Anadolu'dan gelen Rumlar işletirdi (Paspatis 2014: 30). Bu nedenle Galata'dan başka Samatya, Unkapanı, Ayakapısı, Kumkapı, Fener, Balat, Balıkpazarı, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Yeniköy, Tarabya, Kuzguncuk, Kadıköy ve Büyükdere gibi yerlerde de çok sayıda meyhane vardı. Meyhanelerde sakilik görevini, çoğunluğu Sakız Adası'ndan olmak üzere Rum ve Ermeni gençler yapardı. Bazı meyhanelerde seyrek de olsa gayrimüslim kadınların sakilik yaptıkları görülürdü. Çoğu meyhanede güzel yüzlü erkek çocukları arasından seçilen rakkaslar olurdu. Bunlar meşkhanelerde müzik ve raks eğitimi alırlardı. Bunlara ilaveten meyhanelerde sazandeler, çalgıcılar, hanendeler ve köçekler bulunur, fasıllar geçilirdi (Zat 1994: 435; Abdülaziz Bey 1995: 309).

Seyahatnâmesinde esnaflara geniş yer ayıran Evliya Çelebi, meyhaneci esnafından da söz etmiş ve bunlara karşı aşağılayıcı bir tavır sergilemiştir. İstanbul'da düzenlenen esnaf alayları sırasında geçiş yapan esnaf gruplarından bahsederken çeşitli nitelendirmelerde bulunan Evliya Çelebi, kantarcılardan kazanç ehli, makasçılardan marifet ehli, helvacılardan tatlı dilli şirin işli diye söz ederken meyhaneci esnafını "mel'un, uğursuz, yerilmiş esnaf" şeklinde tarif etmiştir. Esnaf alayları sırasında esnaflar, geçiş sırasında meslekleriyle ilgili şeyler yaparlardı. Mesela kahveci esnafı, içerisinde kahve takımlarının bulunduğu bir arabada kahve pişirerek geçerdi. Meyhaneciler ise içki malzemelerini alenen meydana çıkaramadıklarından herhangi bir marifet sergileyemez bunun yerine haykırarak ahenksiz şarkılar söyler, sendeleye sendeleye, düşe kalka geçerlerdi (Evliya Çelebi 2013: 1/420-421).

İstanbul'un fethinden sonra meyhane açılması hususunda hangi tür kıstaslara göre hareket edildiği kesin olmamakla birlikte en azından "Hiris-

tiyan unsurların varlığı” aranan ilk koşullardan biriydi. Kontrolünün kolaylığı nedeniyle merkezden çok uzak olmaması yanında camilere ve Müslüman mahallerine yakın olmaması da aranan bir başka şart olmuştur (Yılmaz 2005: 31). İçki haram olduğu için, Müslümanlar meyhane işletemiyor, hatta meyhaneye gidemiyordu. Ancak uygulama boyutuna bakıldığında buna çok da riayet edilmediği, bazı Müslümanların meyhanelere giderek içki içtiği bilinmektedir. Oysa benzer şekilde haram sayılan domuzdan uzak durulmuş, Müslüman mahallesine domuz eti veya yağı kesinlikle sokulmamıştır (Ortaylı 2005: 200).

İçki içilmesine dair kuralların en çok ihlal edildiği zamanlar, padişahlar tarafından düzenlenen şenlik dönemleridir. Bu dönemde Müslüman olup olmadığına bakılmadan herkes bilhassa Galata meyhanelerine gider ve eğlenirdi. Öte yandan sair zamanlarda bırakın Müslümanları, gayrimüslimlerin dahi her yerde ve alenen içki içmesine izin verilmezdi (Faroqhi 1998: 197, 235). Üstelik belirli dönemlerde alınan kararlarla meyhanelerin toptan kapatılması yoluna gidilirdi. Nitekim Sultan II. Selim (1566-1574) döneminde, İstanbul ve Galata’da bulunan bütün meyhane ve kahvehanelere yönelik sert tedbirler alınmış, özellikle de ahalisi Müslüman olan mahallerdeki meyhaneler bütünüyle kapatılmıştı. Meyhane olan yerlerde, Müslümanlara yönelik hakaret ve tacizler artınca bu hususta yeni bir düzenlemeye gidilmişti. Buna göre meyhaneler, Müslümanların yaşamadığı mahallerde ve تنها yerlerde açılacak, gayrimüslim mahalleri dışında kesinlikle meyhane açılmasına izin verilmeyecekti (Ahmet Refik 1935: 142-143). Esasında meyhanelerden kaynaklanan sorunlardan gayrimüslimler de rahatsızdı. 1555 yılında Beşiktaş’ta bulunan meyhaneler, camiye yakın olduğu gerekçesiyle Müslümanların talebiyle kapatıldığında bu karara, meyhanelerin yakınlarında oturan Hıristiyanlar da destek olmuştu (Yılmaz 2005: 34).

Meyhane yasaklarından biri de Sultan III. Murad döneminde uygulanmıştı. Avusturya elçisi David Ungnad’ın beraberindeki heyetle birlikte İstanbul’a gelen Stephan Gerlach bu yasağa şahitlik etmişti. O tarihe kadar yasağın sadece Ramazan ayında ve iki bayram arasında geçerli olduğunu belirten Gerlach, yasağın sebebi olarak Sultan Murad’ın tanık olduğu uygunsuzluğu göstermektedir. Buna göre Sultan, arabasıyla yanlarından geçerken bir Rum meyhanesinde içki içen bazı acemi oğlanlar kadehlerini kaldırıp “bu kadehi Sultan Murad’ın sağlığına içiyoruz” diye seslenmişlerdi. Bu olay üzerine bir hayli öfkelenen Sultan III. Murad, içkiyi yasakladığı gibi içki içerken yakalanan sipahilerin hapsedilmesini de emretmişti (Gerlach 2007a: 682).¹ Bu tarihten itibaren meyhanelere yönelik sert tedbirler de-

---

¹ Stephan Gerlach, şarabın Türklere (Müslüman değil Türk şeklinde ifade ediyor) yasaklanmasını şu şekilde açıklıyor: *Muhammed günün birinde bir meyhanenin önünden geçiyormuş. İçerideki insanların neşeli, keyifli bir biçimde sohbet etmekte olduklarını görmüş. Bir süre sonra geri döndüğünde, aynı yerden geçerken, o insanların birbirleriyle kavga ettiklerine, dövüşüklerine, birbirlerini yaraladıklarına ve hatta öldürdüklerine tanık olmuş. İnsanlarda kısa sürede*

vam etmiştir. Nitekim 1595 yılında meyhaneler bütünüyle kapatılmış ve ele geçirilen şaraplar dökülmüştü (Selânikî Mustafa Efendi 1999: 597). Meyhanelere yönelik en sert uygulamalar Sultan IV. Murad devrinde yaşanmıştır. Fitne ve fesadın çıkış yeri olarak kabul edilen meyhaneler, aynı zamanda yangınların da temel sebebi olarak görülmüş ve 1634 senesinde tütün ve kahvehanelerle birlikte meyhaneler de yasaklanmıştı. Yasak sonrası tüm meyhaneler yıkılmış ve içki içenlere yönelik sert tedbirler alınmıştı (Naîmâ Mustafa Efendi 2002: 756, 792). Yine takip eden dönemde benzer bazı kararlar alınmış ve 1697 yılında halkın isteği doğrultusunda bir fermanla Beşiktaş'ta bulunan meyhaneler kapatılmıştı (Albayrak 1997: 82).

Meyhane ve içki yasağı konusunda sert tedbirlere başvurulması gerektiğine inanan padişahlardan birisi de Sultan III. Selim olmuştur. Osmanlı Devleti'nin hem Rusya hem de Avusturya ile savaş yaptığı zor günlerde tahta çıkan III. Selim, askerin çeşitli cephelerde düşmanla çarpıştığı bir dönemde, bir kısım halkın İstanbul'da içki ve fuhuşla vakit geçirmesine tahammül edemiyordu. Bu sıralarda sarhoş yabancı gemicilerin geceleri, yüksek sesle şarkılar söyleyerek sarayın önünden geçmeleri de padişahı bir hayli öfkelenmişti. Bu hususta Kaymakam Paşa'yı sert bir dille uyan III. Selim (Özkaya 1990: 337), özellikle Müslümanların içki içmemesi için sert tedbirler düşünmüş ve İstanbul'un birçok semtinde meyhaneleri kapattırmıştı. Padişahın emrinden sonra meyhaneler kapatılarak mühürlenmişse de çeşitli suistimaller nedeniyle içki temin etmenin veya içki içmenin önüne geçilememişti. Bu sıralarda kusuru bulunan birçok görevli azledilmiş ve çeşitli yerlere sürgüne gönderilmişti. İstanbul'da bazı kolluk ve yasakçıların masrafları meyhanelerden tahsil edilen paralarla ödendiği için, masraflarını bu yolla temin eden kurumlar ve geçimlerini meyhanelerden sağlayan reaya yasak sonrası zor duruma düşmüştü (Köse 2007: 117-118). Bu nedenle Sultan III. Selim'in uygulamaya çalıştığı meyhane yasağı istenen neticeyi vermemiş ve meyhaneler bir süre sonra eskisi gibi çalışmaya devam etmiştir.

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının ilan edilmesi ile oluşan ortam, toplu meyhane kapatma kararlarının da sonunu getirmiştir. Bu dönemde hazırlanan nizamnâmeler çerçevesinde nerelerde meyhane açılabileceğine nerelerde açılmayacağına açıklık getirilmiştir. Dolayısıyla insanlar, tespit edilen kıstaslar çerçevesinde meyhane açabilme imkânına kavuşmuştur.

1859 tarihli "Sokaklara Dair Nizamnâme", meyhane, kahvehane vesair yerlerde içki satabilmek için Belediye Meclisinden ruhsat alınması gerektiği gibi hususlara açıklık getirmişse de (Sokaklara Dair Nizamnâme 1289: 488) meyhaneler konusunda esas düzenleme 1865 yılında yapılmıştı. Dersaadet ve Bilad-ı Selase ile taşralarda kadeh ve kıyye ile müskirat satışına dair çıkarılan nizamnâme ile nerelerde meyhane açılabileceği meselesi başta ol-

---

oluşan bu değişikliğin nedenini sorunca, onların şarabı fazla kaçırdıklarını söylemişler. Bunun üzerine Muhammed, kendisine inanlara şarap içmeyi yasaklamış (Gerlach 2007b: 682).

mak üzere birçok hususta düzenlemeler yapılmıştır (Dersaadet ve Bilad-ı Selase... 1289: 712-720). Nizamnâmenin birinci maddesine göre içki satışı yapabilmenin ilk şartı ruhsat almaktır. İster Osmanlı tebaası isterse yabancı olsun herhangi bir suçtan dolayı ceza alan kimselere ruhsat verilmemesi de esaslardan diğeridir. Bunun yanında nizâmnamenin ikinci maddesine göre cami, tekke, medrese ve türbelere 100 arşından² yakın yerlerde, karakolların yanında ve sadece Müslümanların yaşadığı mahallelerde içki satışı yasaktı. Yine aynı maddeye göre, ilgili mahallin adetleri çerçevesinde sakıncalı görünen yerlerle, zabıta tarafından uygun bulunmayan yerlerde içki satışına izin verilmemektedir. Öte yandan meyhane, birahane vesair içki satan yerlerle kiraathane, kahvehane ve çayhaneler hakkında çıkarılmış olan nizamnâmede de benzer hususlara değinilmiştir (BOA. DH. EUM. MTK. 80/65).

İçki satışı hususunda yaşanan en büyük sorun mesafe ile ilgilidir. Başta cami olmak üzere her türden kutsal yapılara 100 arşından daha yakın olan meyhane vesair yerlere ruhsat verilmemesi itirazlara neden olduğu gibi, bazı uygulamalar da zaman zaman karışıklıklara yol açmıştır. Nizâmnameye göre, içki satışı yapılacak dükkân ile cami, tekke, medrese ve türbe gibi mekânların dış duvarı arasında en az 100 arşın mesafe bulunması gerekmektedir. Yine karakolların yanında, İslam mahallelerinde, okul yakınlarında ve umumhanelerin bulunduğu yerlerde içki satışı yasaklanmıştı. Öte yandan nizâmname, Müslim ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı yerlerdeki içki satışına da açıklık getirmiştir. Buna göre gayrimüslimler, toplam nüfus içerisinde yüzde beş ve daha az sayıdaysa içki satışı yapmak yasaklanmıştır. Bu karar, meyhane tarzı yerlerin Müslümanları içki içmeye alıştırmaları ihtimaline karşı alınmış bir tedbirdir (BOA. DH. EUM. MTK. 80/65).

Meyhaneler başta olmak üzere içki satışı yapılan mekânların, kutsal yapılarla mesafesi hususu ilgili nizamnâmelerde tespit edilmiş olmasına rağmen, gerek İstanbul'da ve gerekse vilayetlerde ortaya çıkan sorunlar sık sık Dâhiliye Nezaretine aksettirilmişti. Nitekim bu hususta Kastamonu Vilayeti'nden istenen bilgi üzerine, 1899 yılında Nezaret, "cami, mescit, tekke ve türbelere 100 arşından yakın mesafede dükkân açılarak içki satılmasına müsaade edilmemesi" gerektiği cevabını vermişti. Bu yazıda, mesafenin ne şekilde tespit edileceğine dair de izahatta bulunulmuştur. Buna göre içki satılacak dükkân ve mağazaların en yakın camilerin avlu duvarına, avlusu bulunmayan cami, tekke, türbelerin ise bina duvarına kadar ölçümünün yapılması uyarısında bulunulmuştur. Bu ölçüm sonucunda mesafe 100 arşının üzerindeyse gerekli ruhsatın verilmesi, şayet mesafe 100 arşının altındaysa reddedilmesi istenmiştir (BOA. DH. MKT. 2157/41). Aydın Vilayeti'nden Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir tahrirat ile benzer bir açıklama

---

² İki tür arşın kullanılırdı. Çarşı ve mimar arşını. Çarşı arşını, çarşı ve pazarlarda kumaş ölçümünde kullanılmakta olup 68,578 cm uzunluğundaydı. Mimar arşını ise 75,8 cm uzunluğunda idi (Ünal 2011: 49).

istendiğinde, gönderilen cevapta, cami ve mescit gibi dini yapılarla meyhane ve buna benzer yapılar arasında mesafe tespitinde uyulması gereken kaideler bir kez daha tekrarlanmıştır (BOA. DH. MKT. 1252/14).

Meyhane ruhsatı hususunda her ne kadar belirlenen kıstaslar açık olsa da bazı ilgi çekici ayrıntılar dikkat çekmektedir. Dâhiliye Nezaretinin 7 Ekim 1911 (24 Eylül 1327) tarihli tebliğinde, meyhane ruhsatı verilirken, içerisinde ibadet edilmeyen camiler, eğitim verilmeyen medrese ve tekkelelerin dikkate alınmaması gerektiği bildirilmişti. Ancak bu gibi durumlarda, ilgili yapıların ileride ihya edilmesi halinde verilen ruhsatların iptal edilerek meyhanelerin kapatılacağı belirtilmektedir. Bu arada ruhsatlı olsa bile yakınlarında tarihi bir şahsiyetin mezarı tespit edilen meyhanelerin ruhsatlarının iptal edileceği ifade edildiği gibi kabristan mahalli olup henüz cenaze defnedilmemiş yerlerin yakınlarında da meyhane açılmasına izni verilmemesi istenmiştir (BOA. DH. MB. HPS. M. 2/44).³ Bu dönemde biri Aksaray'da Laleli Camii yakınında ve diğeri de Şehzadebaşı'nda İslam mahallesinde olmak üzere iki meyhanenin açılmasına müsaade edilmemişti (BOA. DH. MKT. 2459/84; BOA. DH. MKT. 2440/130).

Cami ve mescitlerle meyhaneler arasındaki mesafeye ilişkin 15 Kasım 1911 tarihli bir Şûrâ-yı Devlet kararında ilgili mesafe 100 arşın yerine yanlışlıkla 100 metre olarak gösterilince yeni bir karışıklık ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, bilgi isteyen makamlara gerekli izahatı yapmak zorunda kalmıştı. Nitekim açıklama isteyen Edirne Vilayeti'ne gönderilen izahatta, mesafe tayini konusunda herhangi bir değişikliğin olmadığı, meselenin yapılan hatadan ibaret olduğu belirtilmişti (BOA. DH. HMŞ. 26/40).

Müslüman mahallerinde içki satışı ve buna dair düzenleme sadece idari makamların kararı ve takibi ile sınırlı değildi. Durumdan rahatsız olan Müslümanların, ilgili mercileri haberdar etmesiyle de birtakım uygulamalar hayata geçirilebiliyordu. Yoğun bir Müslüman nüfusa sahip olan Aksaray'da, Şerife Emine isimli bir Müslüman hanımın tasarrufunda bulunan kahvehaneyi kiralamış olan Kostantin adlı Rum, herhangi bir ruhsat almadan dükkânda içki satışına başlayınca, bu durum mahalle sakinlerinin şikâyetine

---

³ 1909 yılında Bursa'da cami yakınında bulunan kahvehanelerde içki satmak isteyen Ermenilere, Hüdavendigâr Vilayet Meclisi gerekli izni vermemişti. Bu kişiler yıkıntı halinde olan camide ibadet edilmediğini gerekçe göstererek kararın yeniden gözden geçirilmesi için bu kez Şûrâ-yı Devlet'e müracaat etmişlerdi. Bu tarihte içerisinde ibadet edilmeyen camilere yönelik bir karar olmadığı için ilgili dilekçe Şûrâ-yı Devlet tarafından yeniden Hüdavendigâr Vilayeti'ne havale edilmişti. Bunun üzerine konu tekrar Hüdavendigâr Vilayet Meclisinde görüşülerek yeniden olumsuz yanıt verilmiştir. Buna göre Ermenilerin kahvehane dediği iki dükkândan birisi kahvehane, diğeri berber dükkânı olarak kayıtlı iken, bunlar sonradan gazino olarak kayda geçirilmiştir. Üstelik meyhane olarak işletilmek istenen bu dükkânlardan biri camiye 43 diğeri 10 arşın mesafededir. Öte yandan bazı kimseler topladıkları 3.000 kuruşla caminin tamirine başlamış olup, cami kısmen ibadete açılmıştı. Dolayısıyla bu şartlar altında, mevcut nizamnâme hükümlerine göre Ermeni cemaati üyelerine ruhsat verilmemiştir (BOA. BEO. 4288/321545).

konu olmuş ve Kostantin kahvehaneden çıkarılmıştı (BOA. A. MKT. NZD. 294/84).

Meyhaneye ilişkin bir başka dilekçe Rum meyhaneci Spiro'dan gelmiştir. Tavukpazarı Caddesi'nde meyhanesi olan Spiro, ruhsatlı olmasına rağmen dükkânının kapatılmasından şikâyetçi olup yapılan hatanın düzeltilmesini istemişti. Yapılan inceleme sonrası meyhaneci Spiro'nun talebi reddedilmiştir Zira meyhanenin yakınında bulunan cami, meyhanenin yeniden açılmasına engel teşkil etmiştir (BOA. DH. MKT. 1400/101). Burada üzerinde durulması gereken husus, nasıl olmuş da bu meyhane zamanında ruhsat alabilmiştir? Belgede, caminin, ruhsatın verilmesinden sonra inşa edildiğine dair bir bilgiye de rastlanılmamaktadır. Ancak bu ve buna benzer başka vakalarda kullanılan "*her nasılsa ruhsat almış olan meyhane*" ifadesi meseleyi anlamaya yardımcı olmaktadır. Yani, ruhsat almaması gerekirken, yeterli inceleme yapılmadan verilen ruhsatlar sonradan iptal edildiğinde haklı olarak meyhaneciler tarafından şikâyetlere konu olmaktadır.

İçki ve meyhanelere karşı takındığı tavırla dikkat çeken Sultan II. Abdülhamid, kahvehane ve meyhane gibi umumi yerlerde alenen içki içilmesini yasaklamıştı. Bu yasak bir süre sonra karşılık bulmuş ve işlenen cinayetlerde belirgin bir azalma olmuştu. Öte yandan padişah, İslam mahallelerinde ve cami yakınlarında meyhaneler açılmasına tepki gösteriyor, bu hususlarda gerekli tedbirlerin alınması için özel çaba sarf ediyordu (Engin 2001: 62-65). Padişahın iradesi ile İslam mahallelerinde veya mukaddes mekânlar yakınında bulunan meyhaneler kapatılmasına rağmen çok geçmeden yeniden açılıyorlardı. Nitekim Kapan-ı Dakik Caddesi'nde olup etrafı Müslüman evleriyle çevrili olan ve yanı başındaki camiden sadece 80 adım uzaklıkta bulunan meyhane ile Tavukpazarı'nda Nuruosmaniye Camii ve Medresesi'ne yakın olan bir başka meyhane ve yine benzer şekilde Topkapı ve Tahtakale'de de birer meyhane önce kapatılmış ancak çok geçmeden yeniden açılmışlardı. Kapatılan meyhanelerin sahipleri, kendilerine haksızlık yapıldığını iddia ederek meseleyi Şûrâ-yı Devlet'e götürdüğünde buradan çoğunlukla lehlerine karar çıkıyordu (BOA. Y. PRK. SGE. 4/18).

Tanzimat sonrası dönemde meyhane kapatmak kolay değildi. Bazı durumlarda ne padişah iradesi ne de yürürlükte olan nizamname yeterli olmuyordu. Halkın şikâyetlerine de konu olan bu durum genellikle "gedikli" diye tarif edilen dükkânlardan kaynaklanıyordu. Gedik, esnaf ve zanaatkâr loncalarına tanınan tekel hakkı olup, belirli bir yerde kararlaştırılan dükkân sayısının dondurulmasıdır (Nazır 2011: 41-42). Gedik sayesinde, mal ve hizmetlerin satın alınması, üretilmesi ve satılması hakkı belirlenen şahsa veriliyor ve ölene kadar bu hakkı kullanması sağlanıyordu. Gedikten doğan haklar, devletin esnaf birliklerine tanıdığı en gelişmiş hukuki ve iktisadî haklar arasındadır (Kal'a 1990: 185-187; Akgündüz 1987: 159-160). Bu nedenle gedikli bir esnafın dükkânının kapatılması, padişahın arzusu bu yönde tecelli etse dahi mümkün olmuyordu. Gedik, her ne kadar dükkân sayısını kesin olarak tespit etse de zaman içerisinde bu kuralın dışına çıkıl-

miş ve yeni dükkânlar açılmıştı. Bu yönden bakılırsa gedikli meyhanelerin dışında sayısız meyhane açılabilmişti. İşte bu sonradan açılmış olan meyhaneleri nizamnâmeler çerçevesinde kapatmak pek sorun olmuyordu. Ancak yukarıda belirtildiği gibi iş gedikli meyhanelere gelince padişahlar bile çaresiz kalabiliyordu. Mesih Ali Paşa Camii yakınında bulunan bir meyhane 1894 yılında halkın şikâyetlerine sebep olmuştu. Camiye sadece 40 adım mesafede bulunan bu Rum meyhanesi, gedikli meyhane sınıfında olup kapatılması kolay değildi. Bu nedenle öncelikle, ilgili meyhanenin gedik hakkının satın alınması sonra da kapatılması yoluna gidilmişti (Engin 2001: 62-63).

Gedikli meyhanelere ilişkin bir diğer örnek olay Unkapanı'nda yaşanmıştı. Unkapanı Fenar Caddesi'nde karakola yakın olan kahvehanelerin meyhaneye dönüştürülmesi için kahvehane sahipleri Zaptiye Nezaretine dilekçeler vermişti. Karakol civarında olan bu kahvehanelerin meyhaneye dönüştürülmesine izin verilmediği gibi o civarda bulunan meyhanelerin de ruhsatları yenilenmemişti. Zira mevcut nizamnâmeler, cami, mescit ve karakol yakınlarında meyhane açılmasına müsaade etmiyordu. İşte bu ruhsat iptali meselesinden bazı gedikli meyhaneler de etkilenmişti. Dolayısıyla mesele Şûrâ-yı Devlet'e taşınmıştı. Buna göre her ne kadar nizamnâmenin ikinci maddesi cami, mescit yakınları ve karakol civarında meyhane açılmasını yasaklasa da, bu maddenin kastettiği meyhaneler sonradan açılmış olanlardır denilmiş ve dolayısıyla gedikli meyhanelerin ruhsatlarının yenilenerek mevcut şekilde bırakılması kararı alınmıştı (BOA. DH. EUM. THR. 52/12).

Doğru veya yanlış her ne olursa olsun meyhanelere yönelik belirli kaideler vardı ve bir şekilde bunlar uygulanıyordu. Ancak içkiyle ilgili bir başka sorun kapalı şişelerle yapılan satışla ilgilidir. Zira sayıları görece az olan meyhaneler belirli kıstaslar çerçevesinde ruhsat alıyor ve işliyordu. Ancak hemen her mahalle arasında bulunan bakkal ve attar⁴ dükkânlarında kapalı şişelerde içki satılması büyük bir sorun teşkil ediyordu. Bu durumda Müslüman Mahallesi olsun olmasın hemen her yerde içki almak ve satmak mümkün oluyordu. Bu mesele ile ilgili olarak meyhane benzeri bir karar alınarak hayata geçirilmiştir. Buna göre öteden beri uygulanagelen cami ve mescitlere yakınlığı bulunan mahallerle, sırf İslam mahallerinde olan bakkal ve attar dükkânlarında içki satılamayacak, sair mahallerde önceden olduğu gibi şişede içki satılabilecekti (BOA. DH. EUM. THR. 52/12).

Nizamnâmeler çerçevesinde kapatılması gereken bir kısım meyhane Balıkpazarı'nda Yeni Camii yakınlarında açılmıştı. Caminin hemen yakınında bulunan Locacı, Meyhaneci ve Lonca Sokaklarında bulunan 14 meyhane, camiden 100 arşın uzaklıkta değillerdi. Dolayısıyla zaptiye memurları meyhaneleri kapatmıştı. Bunun üzerine dükkânları mühürlenmiş esnaf bir araya gelerek dilekçe vermiş ve 30 yıldır içki sattıkları meyhanelerinin tekrar

⁴ Attar, eskiden ot ve kök ilaçlarla, güzel kokular satanlara denilirdi. Günümüzde baharat ve şifalı otlar satan esnaf, aktar da denir (Yılmaz 2010: 44; Ünal 2011: 62).

açılmasını talep etmişlerdi (BOA. DH. MKT. 1492/103). Bu meselede ilk akla gelen husus, mevcut düzenlemelere rağmen, kalabalık bir cemaati bulunan Yeni Camii'nin hemen yanında bu kadar çok meyhanenin nasıl açılmış olduğudur. Üstelik 30 yıl boyunca dükkânlarını işletebilmişlerdi.

Yeni Cami etrafındaki meyhaneci esnafının verdiği dilekçe sonrası mesele Şûrâ-yı Devlet'in gündemine gelmişti. Yapılan değerlendirme sürecinde Şehremaneti ve Zaptiye Nezareti ile gerekli yazışmalar yapılmış ve bir karara varılmıştı. Buna göre, meyhanelerin camiye uzaklığı, bilhassa Balıkpazarı tarafındaki dış kapıdan itibaren ölçüldüğünde, nizamnâmenin tayin ettiği mesafeden daha kısa olduğu anlaşılmıştır. Yani meyhaneler camiye 100 arşından daha yakın bir mesafede bulunuyordu (BOA. MV. 29/20). Bu durumda kapatma kararı doğrulanmış olduğundan dilekçelerin reddi gerekmektedir. Oysa Şûrâ-yı Devlet, nizama uymak yerine meseleye farklı bir yorum getirmiş ve meyhanelerin yeniden açılmasına hükmetmiştir. Buna göre, caminin dış avlusu, eskiden beri birbirinden farklı dükkânlar nedeniyle caminin bir parçası olmaktan çıkarak adeta bir çarşıya dönüşmüştü. Bundan dolayı caminin dış duvarından itibaren başlaması gereken ölçme işleminde cami duvarından itibaren başlanması gerektiği belirtilerek meyhanelerin kapatılma kararı iptal edilmiş olmuştur.⁵

Nizamnâmelere aykırı da olsa meyhanelerin kapatılması kolay değildi. Üstelik bu meyhaneleri örnek alarak yeni meyhaneler açılmak istendiğinde mesele içinden çıkılmaz bir hal alıyordu. Beyoğlu'nda Ağa Camii yakınlarında daha önceden açılmış olan meyhane ve mağazaların olduğu kısma Rus asıllı Ligor Mirabof adlı kişi bir meyhane açmak istemişti. Mevcut dükkânlar camiye yakınlığı dolayısıyla rahatsızlık uyandırdığından bunların ıslahı noktasında hazırlık yapılırken bir de bunların yanına yeni bir meyhane açılması uygun bulunmamıştı. Çünkü bu sırada, "geçmişte bir şekilde verilmiş" olan ruhsatların süresi doldukça yenilenmemesi esası kabul edilmişti. Bu durumda Mirabof'a yeni bir meyhane açma izni verilmesi beklenemezdi. Üstelik bu bölgede sadece Ağa Camii değil, meyhane açılmasına engel teşkil edecek Müslüman mezarlığı ve karakol gibi başka yapılar da vardı. Ancak Ligor Mirabof, ne cami ne karakol ne de mezarlıkla ilgilenmiyor, o sadece mevcut örnekleri dikkate alıyordu. Mirabof, talebini Rus Konsolosluğu aracılığıyla tekrarlamış ve yine mevcut mağaza ve meyhanelere vurgu yaptıktan sonra, engel olarak gösterilen karakolun tahliye edilmeye başlandığı bilgisine yer vererek ruhsat talebini yenilemişti. Üstelik Ruslar, ileride yapılacak düzenleme ne şekilde olursa ona tâbi olacaklarını ifade ederek yumuşak başlılıkla istedikleri izni almaya çalışmışlardı. Ancak ne Beyoğlu Mutasarrıflığı ne de Şehremaneti, bölgede yeni bir meyhane açılmasına rıza gös-

---

⁵ Şûrâ-yı Devlet, verilen kararın mevcut nizama aykırılık oluşturmaması için bazı değişikliklere gidilmesine karar vermişti. Buna göre caminin Balıkpazarı kapısı tarafı, yapılacak bir düzenlemeyle Hamidiye Caddesi'ne katıldığında mesele kendiliğinden ortadan kalkmış olacaktı (BOA. DH. MKT. 1492/103; BOA. MV. 29/20).

termiyordu. 9 Aralık 1909 tarihinde Şehremini imzasıyla Dâhiliye Nezaretine gönderilen tahrirat, talep edilen meyhane için olası sakıncaları ortaya koyması bakımından önemlidir. Burada dikkat çekilen bir başka sorun, ileride meyhanelerin kapatılması kararlaştırıldığında Ligor Mirabof'un yabancı ülke vatandaşı olması hasebiyle uygulama dışında kalabileceği tehlikesidir. Zira yabancılara tanınan ayrıcalıklar zaman zaman devletin elini kolunu bağlıyor ve yöneticileri çaresiz bırakıyordu. Bu nedenle ısrarlara rağmen ne Ligor Mirabof'a ne de Rus Konsolosluğuna olumlu yanıt verilmemişti (BOA. DH. MÜİ. 45/17).

Meyhanelerin kutsal mekânlara olan yakınlığından kaynaklanan sorunların temel nedeni görevlilerin sorumluluklarını tam olarak yerine getirmemesiydi. Nitekim Kahveci Ohannes'in dilekçesi takip edildiğinde bu mesele daha iyi anlaşılmaktadır. Ortaköy'de Yalı Sokağı'nda bulunan kahvehanesinde bira satmak isteyen Ohannes, 26 Haziran 1909 tarihinde Sekizinci Daire-i Belediyeye ve 3 Temmuz 1909 tarihinde de Şehremaneti'ne dilekçe vererek ruhsat talebinde bulunmuştu (BOA. ZB. 378/54; BOA. ZB. 378/59).

Ohannes'in dilekçesi sonrası Sekizinci Daire-i Belediye müfettişleri gerekli incelemelerde bulunmuş ve adı geçen yerde bira satışında herhangi bir sakınca olmadığına karar vermişlerdi. Ancak Sekizinci Daire, talep edilen ruhsatı vermek üzere Şehremaneti, yeniden inceleme yapılması için dilekçeyi Zaptiye Nezaretine havale etmişti. Zaptiye Nezareti, ayrıntılı bir inceleme yapmak üzere Beyoğlu Mutasarrıflığı ve Beşiktaş Serkomiserliğini görevlendirmişti. Beyoğlu Mutasarrıflığı memurları, ilgili kahvehane civarında herhangi bir mukaddes mekân bulunmamakla birlikte gerek İslam hanelerine ve gerekse sultan saraylarına yakınlığı dolayısıyla kadehle içki satışının sakıncalı olduğu yönünde 22 Temmuz 1909 tarihli yeni bir karar vermişti.

Zaptiye Nezareti tarafından görüş istenen ikinci birim Beşiktaş Serkomiserliği idi. Serkomiserlik, kahvehanenin bulunduğu bölgeden sorumlu Ortaköy Komiserliğini tahkikat için görevlendirmişti. Bu aşamada oldukça ayrıntılı bir inceleme yapılmış ve gerekli cevap verilmişti. Buna göre adı geçen Yalı Sokağı'nda, emsal teşkil edebilecek, içki satışı yapılan gazino, meyhane, kahvehane veya başka bir dükkân bulunmamaktaydı. Buna karşın kahvehaneden sadece 40 adım uzaklıkta Sultan V. Murad'ın kızı Fehime Sultan'ın yalısı, biraz ötede Sultan I. Abdülhamid'in kızı Esmâ Sultan'ın oğullarının ikamet etiği yalı, bazı devlet adamlarının konakları ve ünlü Boyacıyan ailesinin köşkleri bulunuyordu. Üstelik ilgili kahvehane Ortaköy Camii'ne sadece 110 adım mesafedeydi. Bu arada tahkikat sırasında mahalle halkından rastgele seçilen kişilerle görüşme yapılarak Ohannes'in kahvehanesinde kadehle içki satılmasının kendileri için sakınca oluşturup oluşturmadığı hususu da sorulmuş ve mahalleli, sadece bira satılmasının kendileri için bir sakınca doğurmayacağı cevabını vermişlerdi. Nihayetinde elde edilen verileri değerlendiren Ortaköy Komiserliği talebin reddedilmesi yönünde görüş beyan etmiş ve bunun sonrasında Ohannes'e kahvehanesinde

içki satışı için istenen ruhsat verilmemişti (BOA. ZB. 378/54; BOA. ZB. 378/59).

Bu son örnek, belgelere yansıyan “*her nasılsa ruhsat almış*” ifadesini anlamaya yardımcı olmaktadır. Zira yeterli inceleme yapılmadan açılan dükkânlar, daha sonra dikkatli bir incelemeye tabi tutulduğunda kapatılıyordu. Burada Sekizinci Daire-i Belediye müfettişlerinin görüşleri dikkate alınarak Ohannes’e ruhsat verilseydi, sadece 110 adım ötede bulunan cami dolayısıyla şikâyetler söz konusu olacak ve ruhsat iptal edilecekti. Yani Spiro’nun başına gelenler Ohannes’in de başına gelmiş olacaktı.

Sonuç

Osmanlı Devleti, farklı din ve mezheplere mensup topluluklardan oluşmuştu. Bu nedenle gayrimüslim unsurlara Müslümanlardan farklı hukuk kaide-leri uygulanıyordu. Bu farklılıklardan birisi de içkiyle ilgilidir. İslam dini, içkiyi kesin olarak haram kıldığı için Müslümanların içki içmesi, satması, meyhane açması ve meyhaneye gitmesi devlet tarafından da yasaklanmıştı. Müslümanlara yasak olan içki, gayrimüslimlere yasak değildi. Dolayısıyla gayrimüslimler içki içebilir, meyhane açıp işletebilir ve rahatlıkla meyhaneye gidebilirdi. Ancak meyhane açmanın belirli şartları vardı. Kimse istediği yere meyhane açamazdı. Bunun için temel kaide meyhane açılacak yerde en az % 5 oranında gayrimüslim nüfus olmasıydı. Yani Müslümanlardan oluşan bir mahallede meyhane açılmasına izin verilmiyordu.

Meyhane açabilmenin bir diğer önemli şartı, Müslümanlar tarafından saygı gösterilen veya kutsal kabul edilen yapılara belli bir mesafede olmasıydı. Bunun için tespit edilen mesafe 100 arşındır. Buna göre cami, mescit, medrese, türbe, tekke, mezarlık gibi yapılara 100 arşından daha yakın olan yerlere meyhane ruhsatı verilmiyordu. Şayet bir şekilde ruhsat alınmışsa da sonradan yapılan incelemelerle ruhsatlar iptal ediliyordu. Anlaşılan o ki, pek çok kez ruhsat vermeden önce yeterli araştırma yapılmadığından 100 arşından daha yakın yerlere meyhaneler açılmış ve bu da çeşitli davalara konu olmuştu.

Osmanlı yönetimi, toplumsal kaideleri tespit ederken sadece Müslümanları değil tüm unsurları dikkate almıştı. İçki Müslümana haram denilip herkes için yasak kapsamına alınmamış, onun yerine gayrimüslim unsurlar da dikkate alınarak yasağın kapsamı tespit edilmiştir. Buna göre gayrimüslimler için “rızık” olarak kabul edilen içkiye ulaşmanın yolları açık tutulmuştur. Müslümanın inancına saygı gösterilmiş ancak öte yandan gayrimüslimlerin sosyal hayatına da müdahale edilmemiştir. Osmanlı hukuku, meyhaneleri başta camiler olmak üzere diğer bütün kutsal yapılardan en az 100 arşın uzağa açtırırken başka birtakım yapıları da dikkate almıştır. Hanedana mensup kimselerin oturduğu konaklar, saraylar; üst düzey kamu görevlilerinin konakları ve hatta saygın ailelerin konaklarının dahi hesaba katıldığı görülmüştür. Böylece bu kesimlerin itibarına zarar verebilecek olası kargaşaya en başından engel olunmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (BOA). Belge numaraları metin içerisinde verilmiştir.
- Sadaret Mektubî Kalemî Nezâret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. NZD.)
- Bâb-ı Âli Evrak Odası Evrakı (BEO.)
- Dâhiliye Mektubi Kalemî Evrakı (DH. MKT.)
- Dâhiliye Nezâreti Muhaberât ve Tensikât Müdüriyeti Evrakı (DH. EUM. MTK.)
- Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Tahrirat Kalemî Evrakı (DH. EUM. THR).
- Dâhiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği Evrakı (DH. HMS.)
- Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umûmiye İdaresi Evrakı (DH. MUİ.)
- Dâhiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdürlüğü Müteferrik Evrakı (DH. MB. HPS. M.)
- Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.)
- Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Arizaları (Y. PRK. SGE.)
- Zaptiye Nezâreti Evrakı (ZB.)

Kitap ve makaleler

- Abdülaziz Bey (1995). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Birinci Kitap, (haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ahmet Refik (1935). *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- AKGÜNDÜZ Ahmet (1987). "Osmanlı Hukukunda Gedik Hakkının Menşei ve Gedik Hakkıyla İlgili Ebussuud'un Bir Risalesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 46:149-162.
- ALBAYRAK Sadık (1997). *42 Orijinal Belge Işığında Eski İstanbul'da Sosyal Hayat ve Çevre*, İstanbul: İGDAŞ.
- BAKTIR Mustafa (2011). "İçki, İslam'da", *DİA*, 21: 458-462.
- BOZKURT Nebi (2011). "İçki", *DİA*, 21: 455-464.
- DEMİRCİ Kürşat (2011). "İçki, İslam Öncesi Dinlerde", *DİA*, 21: 456-458.
- Dersaadet ve Bilad-ı Selase ile Taşralarda Kadeh ve Kıyye ile Müskirat Furuht Edenlerden İşbu 1283 Senesi Teşrin-i Evvel-i Rûmînin On İkinci Gününden İtibaren Alınacak Resm-i Bey'iyeye Dair Olub Ahkâm-ı Mundericesi Gerek Devlet-i Aliyye Gerek Devlet-i Ecnebiyye Teb'ası Hakkında Bilâ-İstisna Meriyyü'l-İcrâ Nizamnâmedir (1289). *Düstûr*, Cüz-i Sâni, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- ENGİN Vahdettin (2001). *Sultan Abdülhamid ve İstanbul'u*, İstanbul: Simurg Yayınları.

- Evliya Çelebi (2013). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 1, 1-6. Kitaplar, (haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- FAROQHI Suraiya (1998). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (çev. Elif Kılıç), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- GERLACH Stephan (2007). *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, I, (ed. Kemal Beydilli), (çev. Türkis Noyan), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- GERLACH Stephan (2007). *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, II, (ed. Kemal Beydilli), (çev. Türkis Noyan), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- KAL'A Ahmet (1990). "Gediklilerin Doğuşu ve Gedikli Esnafı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 67: 181-187.
- KÖSE Osman (2007). "XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul'da İçki ve Fuhuş Yasağı", *Turkish Studies*, 2/1: 104-123.
- KRAMER, S. N. (1995). *Tarih Sumer'de Başlar*, (çev. Muazzez İlmiye Çığ), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Naîmâ Mustafa Efendi (2002). *Târih-i Na'îmâ*, II, (haz. Mehmet İpşirli), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- NAZIR Bayram (2011). *Dersaadet'te Ticaret*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- ORTAYLI İlber (2005). *İstanbul'dan Sayfalar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZKAYA Yücel (1990). "III. Selim'in İmparatorluk Hakkındaki Bazı Hatt-ı Hümayunları-II" *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 1/1: 333-354.
- PASPATIS Aleksandros (2014). *Balıkli Rum Hastanesi Kayıtlarına Göre İstanbul'un Ortodoks Esnafı 1833-1860*, (çev. Marianna Yerasimos), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Selânikî Mustafa Efendi (1999). *Tarih-i Selânikî (1002-1008/1595-1600)*, II, (haz. Mehmet İpşirli), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sokaklara Dair Nizamnâme (1289). *Düstûr*, Cüz-i Sâni, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- TOSUN, Mebrure-Kadriye Yalvaç (1975). *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÜNAL Mehmet Ali (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- YILDIRIM Mustafa (2001). "İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII-XIV: 31-52.
- YILMAZ Fehmi (2010). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- YILMAZ Fikret (2005). "Boş Vaktiniz Var mı? Veya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap, Eğlence ve Suç", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, I: 11-49.
- ZAT Vefa (1994). "Meyhaneler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5, İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı: 434-443.